

HAMK

Häme University
of Applied Sciences

Tämä on rinnakkaisallenne alkuperäisestä artikkelista /
This is a self-archived version of the original article.

Version: Accepted manuscript / Final draft

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä: /

To cite this article please use the original version:

Lassila-Merisalo, M. (2023). Tarina houkuttelee mutta
johtaa joskus harhaan – vastuullisen tarinankerronnan
jäljillä. *Tietoasiantuntija*, (5), 28-30.

Tarina houkuttelee mutta johtaa joskus harhaan – vastuullisen tarinankerronnan jäljillä

Ihminen on aina ollut tarinankertaja. Tarinoilla on välitetty tietoa, vaikutettu mielipiteisiin ja viihdytetty. Tarinallistamme myös omaa elämäämme luodaksemme siihen merkityksellisyyttä ja johdonmukaisuutta. Vastuulliset tarinat edellyttävät kuitenkin harkintaa ja huolellisuutta sekä kertojiltaan että lukijoiltaan.

Tarinoihin suhtaudutaan usein vähättelevästi, ja niitä on pidetty esimerkiksi uutisia tai asia-artikkeleita vähempiarvoisina. Toisaalta aina on ollut esimerkiksi toimittajia, johtajia ja poliitikkoja, jotka ovat tunnistaneeet tarinan voiman.

Tällä vuosituhannella tarinoiden määrä on suorastaan räjähtänyt, ja yksi iso syy tähän on sosiaalinen media. Tunteisiin vetoavat kertomukset leviävät somessa tehokkaasti, ja siksi niitä rustataan nyt niin organisaatioiden viestintäosastoilla, lehtien toimituksissa kuin vaikuttajien työpöydilläkin.

Tarina on niin tehokas työkalu, että sen varomaton käyttö voi tuottaa ongelmia. Myös lukijalta edellytetään osaamista, kriittistä tarinanlukutaitoa.

Tarina kertoo muutoksesta

Tarinaa voi hahmottaa esimerkiksi suhteessa uutiseen. Perusmuotoinen uutinen aloitetaan tärkeimmällä asialla: suomalaisurheilija on voittanut maailmanmestaruuden, kaksi ihmistä kuoli liikenneonnettomuudessa, sähkön hinta nousi huippulukemiin.

Uutinen on yleensä kiinni hetkessä eikä kerro juurikaan tapahtuman taustoja. Moni uutinen voisikin olla tarinan alku tai loppu. Uutinen kertoo, millaisia henkilövahinkoja liikenneonnettomuudessa syntyi ja mistä onnettomuus mahdollisesti johtui, mutta uutisesta voisi alkaa tarina, joka kertoo, miten onnettomuus muutti ihmisten elämää. Maailmanmestaruusuutinen taas voisi päättää tarinan, jossa kerrotaan urheilijan uran kehityskulku.

Tarinaan siis sisältyy kronologisesti etenevä tapahtumasarja. Lopullisessa kertomuksessa kronologia voidaan rikkoa, mutta taustalla on hahmotus ajan kuluessa tapahtuvasta muutoksesta.

Tarina on sitä vahvempi, mitä lähemmäs ihmistä se menee. Yrityshistoriikit ja kansakuntien tarinat heräävät henkiin vahvojen henkilöhahmojen ja pienoiskertomusten, anekdoottien, kautta. Tähän on looginen syy: ihmisen on helpointa samastua ihmisen kokosiin kokemuksiin.

Tunnetta kannattaa tarkkailla

Kokemuksellisuudessa piilee myös tarinan heikkous. Mitä lähempää katsotaan, sitä kapeammaksi katse muuttuu. Yhden ihmisen kokemus on tiedolliselta arvoltaan vain yhden ihmisen kokemus eikä siitä voi tehdä yleistäviä johtopäätöksiä.

Journalismiin ja muuhunkin asiakirjoittamiseen kuuluu tyypillisesti tasapuolisuuden vaatimus. Jos asiassa on selkeästi kaksi eri puolta, on vastuullista kertoa molemmista. Tämä voi kuitenkin johtaa virheelliseen tasapainoon, jossa vastakkain asetetaan esimerkiksi rokotteiden tilastollinen kansanterveydellinen hyöty ja rokotehaitan seurauksena sairastuneen nuoren koskettava tarina. Ihmisten sympatia kääntyy luontaisesti heikon yksilön puolelle, ja tunne peittoaa tiedon.

Lukijana kannattaakin olla tarkkana aina, kun luettu herättää voimakkaan tunteen. Mistä tunne johtuu? Hyötyykö joku tunteestani? Somessa kannattaa muistaa hengitellä rauhassa yön yli ennen kuin kommentoi tai jakaa kuohuttavan julkaisun.

Tarinan saa kyseenalaistaa

Yksilökeskeinen kulttuurimme kehottaa meitä luomaan itse tarinamme. Jokainen on oman elämänsä sankari, matkalla kohti entistä parempaa itseään.

Toisinaan toimittajatkin unohtavat, että yksilön tarinaan pätevät ihan samat lähdekritiikin vaatimukset kuin virkamiehen tai poliitikon puheisiin. Tietoja pitää tarkistaa.

Usein ihmisen tarinaan kytkeytyy muitakin henkilöitä tai tahoja. Kenen tarina jää kenties kertomatta? Maalataanko ex-puolisosta ikävää kuvaa? Syytetäänkö lapsen opettajaa, lääkäriä tai sosiaalityöntekijää – näistä yksikään ei voi kertoa omaa versiotaan tapahtumista, vaikka kuinka haluaisi, sillä heitä sitoo vaitiolovelvollisuus.

Vaikka tarinankertoja olisi unohtanut vastuunsa, lukija voi vielä olla tarkkana ja katsoa katveisiin. Kaikkia tarinoita ei kannata niellä sellaisenaan.

Journalististen valintojen taustalla on monenlaisia syitä

Jokainen teksti on lukuisien valintojen tulos. Keskityimme *Vastuullisia valintoja, luotettavia tarinoita* -hankkeessa dosenttikollegani **Lauri Haapasen** kanssa tutkimaan valintoja, joita toimittajat tekevät kirjoittaessaan tarinallisia lehtijuttuja. Tavoitteenamme on saada toimittajat tiedostamaan erilaisia valintatilanteita ja hahmottamaan valintojen taustalla vaikuttavia syitä.

Olemme seuranneet tähän mennessä useita juttuprosesseja alusta loppuun ja keskusteluttaneet toimittajia aiheen ja käsittelytavan valinnasta yksittäisiin ilmaisuihin.

Toimittajien tekemien valintojen järeimmät perustelut tulevat olennaisista laeista ja Journalistin ohjeista. Myös yleisemmät journalistiset perusteet, kuten aiheen ajankohtaisuus ja merkityksellisyys, sekä asiakirjoittamisen hyveet, näkyvät toimittajien tekemissä valinnoissa.

Käytännössä oman lehden toimintatavat ja käytettävissä olevat resurssit ohjaavat valintoja niin hyvässä kuin pahassa; esimerkiksi selkeät konseptit jäntevöttävät tekemistä, mutta ajan puute rajaa käytettävissä olevia vaihtoehtoja. Myös journalistiset trendit tunnustetaan. Otsikosta on rakennettava sellainen, että se houkuttelee klikkaamaan somessa, ja jos TikTokissa ollaan, sinne tehdään sisältöä vaikkei ehkä haluttaisikaan.

Toimittaja on sosiaalistunut ammattikulttuuriinsa. Siitä huolimatta hän on myös yksilö, jolla on henkilökohtaiset arvot ja mieltymykset sekä tietty osaaminen ja rutinoituneet toimintatavat. Niitä ei voi pyyhkiä pois, vaan ne vaikuttavat päätöksentekoon. Ja vaikka toimittajalla onkin juttuunsa journalistinen päätösvalta, välillä sisällöistä joudutaan neuvottelemaan tiukastikin esimerkiksi katumapäälle tulleen haastateltavan kanssa.

Ammattitaitoinen toimittaja pystyy perustelevaan valintansa suoraselkätisesti ja eettisesti. Tämä erottaa vastuullisen journalismin muusta sisällöntuotannosta – ja tekoälystä. Kun informaation määrä paisuu rajusti ja oikean tiedon tunnistaminen on yhä haastavampaa, journalismin on syytä suoristaa selkensä ja nostaa häntänsä. Sillä on tärkeä tehtävä: kertoa luotettavia tarinoita maailmasta.

Maria Lassila-Merisalo työskentelee kehittämisspällikkönä Hämeen ammattikorkeakoulun kirjasto- ja tietopalveluissa. Hän on kirjoittamisen dosentti Jyväskylän yliopistossa ja viestinnän dosentti Helsingin yliopistossa. Hän toimii useissa tiedon ja kirjallisuuden asemaa edistävissä tehtävissä, kuten Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnassa, Suomen tietokirjailijoiden aluevastaavana ja Sanaston kirjallisuuskummina. www.lassilamerisalo.fi

Vastuullisia valintoja, luotettavia tarinoita on Media-alan tutkimussäätiön rahoittama hanke (2022–25), joka toteutetaan Hämeen ammattikorkeakoulussa. Hankkeen tutkijat ovat Maria Lassila-Merisalo (HAMK) ja Lauri Haapanen (Jyväskylän yliopisto).